

ISSN 2181-922X

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2022 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE AND CULTURE

2022 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o‘rinbosarlari: Zaynobiddin Abdirashidov
Qosimboy Ma‘murov
Mas‘ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo‘raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G‘aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jo‘raqo‘ziyev.

Tahrir hay‘ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O‘zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O‘zbekiston)	Dilorom Ashurova (O‘zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O‘zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san‘at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o‘rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to‘rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko‘rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g‘oyalarga boy, o‘z konsepsiyasiga ega bo‘lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e‘lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e‘lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti.

O‘zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko‘chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov
Deputy Editors in Chief: Zaynabiddin Abdirashidov
Kasimbay Mamurov
Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jurakuziyev.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdulahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Yorqinjon Odilov

Jamiyat, til va madaniyat.....6

Muhayyo Hakimova

O'zbek tilida "holat" ma'noli abstrakt nomlar.....18

Меҳмет Джан

Прошлое и настоящее алфавитов, используемых в
тюркских республиках.....31

Surayyo Ziyotova

"Mehrobdan chayon" da ifodalangan ijtimoiy-siyosiy leksikalar.....44

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Bahodir Karimov

O'zbek jadid nasri va Abdulla Qodiriy.....61

Marg'uba Abdullayeva

Paremik janrlarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari
(tarixiy-nasriy asarlar misolida).....72

Nodira Egamqulova

Turkistonda milliy matbuot, adabiyot va adabiy til.....89

Tarix. Manbashunoslik

Shamsiddin Kamoliddin, Shoiraxon Saidjabbor

O'rta asr Samarqand bozorlari haqida yangi ma'lumotlar.....104

CONTENT

Linguistics

Yorkinjon Odilov

Society, language and culture.....6

Muhayyo Hakimova

Abstract nouns meaning "situation state" in Uzbek.....18

Mehmet Jan

Past and present alphabets used in the Turkic republics.....31

Surayyo Ziyotova

Socio-political vocabulary expressed in the work

"Mehrobdan chayon"44

Literature. Translation studies

Bahodir Karimov

Uzbek jadid prose and Abdulla Qadiri.....61

Marguba Abdullaeva

Ideological and artistic properties of paremiological genres

(on the example of historical and prose works).....72

Nodira Egamkulova

National press, literature and literary language in Turkestan.....89

History. Source studies

Shamsiddin Kamoliddin, Shoirakhon Saidjabbor

New data on the *bāzārs* of the medieval Samarqand.....104

Paremik janrlarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari

(tarixiy-nasriy asarlar misolida)

Marg'uba Abdullayeva¹

Abstrakt

Maqolada tarixiy-nasriy asarlarda uchraydigan paremik janrlar-maqol, hikmat, o'git, masal, naqlarning turli ko'rinishlari tahlilga tortilgan. Xalq og'zaki ijodi janrlarining yozma adabiyotga ko'chishi, undagi o'zgarishlar, janrlar takomili kabi masalalar tadqiq etilgan. Mirzo Ulug'bekning "To'rt ulus tarixi" ("Ulushi arba'i Chingiziy") va Abulg'oz Bahodirxonning "Shajarayi turk" asarlarida uchraydigan paremiyalarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari yoritiladi. Asar mualliflarining xalq naqlari, hikmatli so'zlaridan mahorat bilan foydalanganligi ilmiy asoslab beriladi. Xalq o'gitlari tarixiy shaxslar faoliyati bilan bog'liqligi, hikmatlar aynan tarixiy qahramon tilidan aytilganligi dalillangan. Pand-nasihati xarakteridagi paremiyalarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, tarbiyaviy ahamiyati ochib beriladi. Paremik turga xos janrlarda aqliy bilishning ustunligi, xalqning uzoq hayotiy tajribasi asosida yuzaga kelishi kabi xususiyatlari aniqlangan. Maqolada mavzuga oid tadqiqotlarga munosabat bildirilib, qiyosiy tahlillar amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: *paremiologiya, maqol, naql, hikmat, o'git, masal, hikmatli so'zlar, "To'rt ulus tarixi", "Shajarayi turk", tahlil, g'oya.*

Kirish

Paremiologiya xalq donoligini o'rganuvchi fandır. Paremiya deb tilda barqaror bo'lgan, nutqda sintaktik jihatdan gap shaklida keluvchi, pand-nasihati, ta'limiy mazmuni yetkazish uchun qo'llanuvchi birikmalarga aytiladi. Adabiyotshunoslikda to'rtinchi adabiy tur "paremiya" to'g'risida B.Sarimsoqov matbuotda bir qancha chiqishlar qilgan edi. Olimning "Adabiy turlar haqida mulohazalar",

¹Abdullayeva Marg'uba Dusmiratovna – filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: margubaabdullayeva507@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2088-6040

Iqtibos uchun: Abdullayeva M. 2022. "Paremik janrlarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari (tarixiy-nasriy asarlar misolida)". *O'zbekiston: til va madaniyat* 2: 72–88.

“Paremik kechinma tabiati” nomli maqolalari shular jumlasidandir. B.Sarimsoqov paremik tur tabiati haqida gapirib, “badiiy kechinmaning bu shakli yuqoridagi uch adabiy turga xos kechinmadan o‘zining barqaror tabiati va tarkibida hissiy nisbatga qaraganda aqliy nisbatning ustunligi bilan farqlanib turishini” [Sarimsoqov 1993, 5-6] ta’kidlagan. Chunki maqol va matal, topishmoq va aforizmlar voqea-hodisalarning o‘zini emas, balki ular haqidagi fikr va xulosalarni ixcham shaklda yaxlit, lo’nda ifodalaydi. Shundan kelib chiqib, olim paremik turga maqol, matal va topishmoq bilan bir qatorda yozma adabiyotdagi aforizmlar, obrazli ifodalar, qanotli so‘zlar, aniq ifodalar, mantiqiy va g‘ayrimantiqiy iboralar, ta’rix, muammo va fardlarni kiritadi. Bu tur tarkibiga kiruvchi janrlar umuminsoniy ahamiyatga ega bo‘lgan favqulodda dono fikrlar obrazli ifoda etilishi bilan ajralib turadi. Tarixiy asarlarda ham masal (maqol), o‘git, hikmat, iboralar, otalar so‘zi orqali badiiy talqin etilgan.

Naql paremik janr sifatida

Paremik janrlarni maqollar misolida tadqiq etgan M. Temirova o‘zbek va qirg‘iz maqollarini qiyosiy o‘rganadi [Temirova 2016, 17]. Bu janrning turli davrlarda turlicha nomlar bilan atalganini aniqlaydi. Naql atamasi O‘rta Osiyo xalqlari orasida qadimdan mavjud bo‘lib, turli xil ma’nolarni anglatgan. Dastlab, folklorning ayrim janrlari shu nom bilan yuritilgan. U adabiy jarayonda yuz berib, turkiy xalqlar madaniyati, axloq falsafasi zahirida paydo bo‘lgan. “Zarbulmasal” arabcha so‘z bo‘lib, aybdorni masal bilan urmoq (tanqid qilmoq)ni anglatadi. Muhammad Jobalrudi (XVII asr) bu so‘zni masal va tamsilning sinonimlari sifatida qo‘llagan, boshqa o‘rinda uni ramzli hikoya ma’nosida keltirgan [Tilavov 1967, 260].

“G‘iyos ul-lug‘at”da uni nutqda u yoki bu ko‘chma ma’noni tashuvchi, deb ko‘rsatilgan. O‘zbek xalq nasrida esa masal naql deb atalgan. Zarbulmasal dastlab yozma adabiyotning alohida janri bo‘lgan. “To‘rt ulus tarixi” asarida O‘g‘uzxonning xotinlariga munosabati, kichik xotinini sevishi va bundan avvalgi xotinlarining rashk alangasida kuyishi bilan bog‘liq voqealar xalq ichida zarbulmasalga aylangani aytiladi [Ulug‘bek, 1993, 44]. Zarbulmasal deyilganda, O‘g‘uzxon va uning xotinlari to‘g‘risidagi hikoyatlar nazarda tutilgan. Keyinchalik, u *masal* atamasi bilan yuritilgan. Naql rus folklorida “pritcha”, forslarda naql *masal*, *maqol* [Gafarov 1974, 744], tojik tilida u *ertak*, *matal*, *masal*ni bildiradi. Turkman tilida naql *topishmoq* [Таджикское-русский словарь 1954, 219], qozoq va qirg‘iz tillarida *metel* [Киргизско-русский словарь 1965, 550] deb yuritiladi.

Turkiy xalqlar folklorida turli xil janrlarga mansub asarlar naql atalgan. Ayniqsa, qadimgi yodnoma, xalq kitoblari, qo'lyozmalarda berilgan afsona, rivoyat, doston, maqol, matal va hatto topishmoqni ham naql atash hollari uchrab turadi [Imomov 2008, 214]. Shuning uchun bo'lsa kerak, Ozarbayjonda ertak *naql* [Азербайджанско-русский словарь 1965, 260] deb yuritiladi. Naql og'zaki hikoyani anglatadi [Персидско-русский словарь 1970, 105].

Naql arabcha so'z bo'lib, uch xil ma'noni bildiradi:

1. Harakat, ko'chish, ya'ni ko'chma ma'noli voqea va hodisalar shu nomlar bilan atalgan.

2. Voqeani bayon qilish, hikoya qilish.

3. Og'zaki nasriy turning alohida janrlari, qissa, ertak, matal bir butun holda naql deb yuritilgan.

Naql – asosan hikmatli fikr, o'gitlar majmuyi. Binobarin, naql hayotiy voqea va hodisalardan falsafiy umumlashmalar yaratib, majoziy yo'l bilan ibratli xulq, muomalani bayon etuvchi hikoyadir. Demak, naql aql, odob, donolikni ulug'lab, anglash va baholash imkonini beradi. Bu janrda aqliy nisbat ustun bo'lib, hayotiy tajriba asosida hissa-xulosa chiqariladi.

O'zbek mumtoz adabiyoti hamda xalq og'zaki ijodi asarlarida noqil va naql atamasi juda ko'p uchraydi. Biri aytuvchi, bayon etuvchi, yana biri hikoya ma'nosini anglatadi. Dastlab, qissa, maqol, ertak, matal, topishmoq, dostonlar ham naql deb yuritilgan. Noqil o'rnak olsa arziydigan axloq, odob normalari haqida hikoya qiluvchini bildiradi. Naqliy asarlar, asosan, ta'limiy-estetik funksiyani ado etadi [Imomov 2008, 216].

“To'rt ulus tarixi” va “Shajarayi turk”da xalq naqlari

“To'rt ulus tarixi” va “Shajarayi turk”da xalq naqlaridan samarali foydalanilgan. Qoraxonning o'g'li O'g'uzxon musulmonlikni qabul qilganida, otasi hayratda qolib, “O'g'uzxon jonimdan aziz bo'lsa ham, o'tkir shamshir bilan ishini qilurman. Dinu urfimdan qaytgan ekan, xanjar bilan boshini kesmoq lozim”, – dedi. Voqea nazmda berilgan bo'lib, undan chiqariladigan naql quyidagicha: *“Otasi dinidan kechgan o'g'ulning dilini kiyna tig'i bilan tilmoq lozim”* [Ulug'bek 1993, 45]. O'ngxonning Tayangxon nayman qo'lida nobud bo'lishi tasvirlangan she'rda ham *“Dunyoning ishi shu: goh senga sut tutadi, gohida – qon. Podshoh yoki lashkar bo'lmagin, ajaldan qutulolmaysan”* [Ulug'bek 1993, 90]. *“Gumon ahlidek so'z o'g'risi bo'lma”* [Ulug'bek 1993, 100]. Naql paremik xususiyatga ega bo'lib, yirik voqealarni ibratli xulosalaydi. O'z o'rnida kichik xulosa katta voqealar-

ga ishora qiladi. Mirzo Ulug'bek janrning ayni jihatlarini nazarda tutib, voqealarning xalqchilligini ta'minlashga erishadi. Bunday yondashuv muallif badiiy mahoratini ko'rsatishi bilan birga, o'sha davr xalq og'zaki ijodi boyligini o'zida ifoda etadi.

Mirzo Ulug'bek asarida *"naql"* so'zini bir necha o'rinlarda tilga olib o'tadi. Biroq naqlni to'laligicha bayon etmaydi. Voqealar bayoni jarayonida naqlda keltirilgan ma'lumotni asoslash va xabar yetkazish maqsadida eslatib o'tadi. Masalan, Tulixonning Hirotga yurishi to'g'risidagi ma'lumotlarda ham *"naql qilishlaricha"* jumlasini bilan boshlangan ma'lumotni keltiradi. "Naql qilishlaricha, Mavlono Sharafuddin xatib Chig'irton va yana o'n besh nafardan bo'lak tirik jon qolmagan" [Ulug'bek 1993, 175], – deb yozadi. Bundan ko'rinadiki, tarixiy asarlarda *"naql"* axborot va xabar yetkazish maqsadida keltirilgan. Shu bois muallif og'zaki eshitgan yoki biror manbada o'qigan ma'lumotlarini voqealar bayoniga qistirib o'tgan. Yoki Misr mamlakati zikrida *"naql qilishlaricha, Bandqadar hukmronligi davrida xos kishilaridan ikki-uch kishini Rum taraflariga josus qilib yubordi va ehtiyotkorlik o'sha mamlakatning tevarak-atrofini aylanib chiqib, Misrga qaytib bordi"* [Ulug'bek 1993, 245]. Mazkur o'rin-da muallif *"naql"* deganda og'zaki eshitgan hikoyani nazarda tutgan ko'rinadi. Ma'lumotlarni to'ldirish uchun shunchaki eslab o'tadi. Muallif zamonida *"naql"* so'zi *hikoya, ma'lumot, xabar* kabi semantik ma'nolarni ifodalagani sezilib turibdi.

Asarda Kebakxon podshohligining zikrida keltirilgan naql e'tiborga molik. "Ul (Kebakxon – M.A.) maqtovgga sazovor xondan shunday nodir xabarlarini naql qiladilarki, bir kuni bir to'da xos xodimlari bilan otga minib ziyoratga chiqdi. Sahroda sayr qilardi. Qazilgan bir chuqurda odam suyaklariga ko'zi tushdi-da, shu yerda turib qoldi. Biroz ularni kuzatib, mulozimlaridan so'radi: Tushunyapsizmi, bu suyaklar menga nimalar haqida so'zlamogda? Uning xos odamlari javobda lol qoldilar. So'ng o'zi javob berib, dediki: Mazlumlari kulayotirki, mendan adolat istaydilar va shohona himmat. Buning ma'nosi-ni chaqmoqchi bo'lib, hazora amiriniki, bu sarzamin unga taalluqdor edi, suyaklar ahvolini tahqiq qilishni va u yerda ular uchun ko'p xususiyatga ega ekanligini nazarda tutib, topshirdi. Sardor ularning yurti bo'lgan qishloqchani surishtirib bildiki, o'sha sanadan uch yil oldin Xurosondan karvon kelayotib, o'sha yerga yetganda, shu yerlik jamoa ularni o'ldirgan, mollarini talaganlar. O'sha mollarning ba'zisi ularning qo'llarida saqlanib qolgan. Bu voqealar bo'lib o'tgach, qahramon Adolatxon (Kebakxon – M.A.) barcha mollarni va xuniylarni aniqlashga farmon berib, Xuroson valiysiga odam jo'natdi. Unga su-

rishtirib, o'ldirilganlarning vorislarini topib, ularni bo'lgan voqeadan xabardor qilishni topshirdi. Adolatli shoh dargohiga kelganlaridan keyin mollarini xuntalablarga topshirdilar" [Ulug'bek 1993, 315–316]. Naql qilingan hikoya oxirida she'r berilgan. "To'rt ulus tarixi" asarining boshqa tarixiy manbalardan farqli jihati shundaki, har bir voqelik tasviri nasriy va nazmiy usulda bayon etiladi. Mazkur naqlda ham hissa-xulosa ikki misra she'rda tasvirlangan.

Naql ibratli hodisa, axloq normalarini bahs uslubida yoritadi. Tasvirlanayotgan voqeadada tarixiy shaxsning komilligi, ma'naviyati, xulq-atvori boshqalarga o'rnak sifatida talqin etiladi. Ezgu qarashlar va g'oyalar asarning o'zagini tashkil qiladi. A.Husayniy "Badoyi' us-sanoyi'" asarida naqlning ibratli odobni targ'ib etish uslubi haqidagi ta'rifni keltiradi: "Naql uldurkim, o'zga bironing ma'nosin olur va o'zgacha bir libosda zohir qilur" [Husayniy 1981, 268]. Naql aytish o'rniga ko'ra farq qiladi. U xohlagan paytda emas, o'rni kelganda, zarurat tug'ilganda hikoya qilinadi, aniqrog'i, naql yuz bergan hodisaga munosabat bildirib, voqea sababini izohlash, tushuntirish, o'git chiqarish, o'rnak qilib ko'rsatish maqsadi paydo bo'lgandagina aytiladi.

Naql va masal – bir-biriga yaqin janrlar. Har ikkalasi ham majozga asoslanadi. Biroq personajlar talqiniga ko'ra farqlanadi. Tarixiy asarlarda keltirilgan naql va masallarda majozga asoslanish xususiyati deyarli uchramaydi. Shu nuqtayi nazardan aytish mumkin, tarixiy asarlarda bayon etilgan naql va masal janriga oid syujetlarda majoziy obrazlarga murojaat yo'qolib borgan. Naql va maqol yuz bergan voqea sababini aniqlab falsafiy xulosa chiqaradi, nasihat-muz niyat, g'oyalarni ilgari suradi. Bunday o'xshashlik maqolning hayotiy voqealar sintezi yoki naql zaminidan unib chiqqanligini tasdiqlaydi. Maqol ibratli yoki salbiy hodisani yaxlit fikr, ixcham, obrazli iboralarda lo'nda ifodalasa, naql epik obrazlar munosabati misolida bayon etadi. Maqol va naql yuritilayotgan bahsning xulosasi yanglig' namoyon bo'ladi. Rivoyat naql emas. Uning syujeti oddiy. Hayotiy va bayon shaklida bo'lib, obraz va voqealar, tarixiy shaxs va tarixiy hodisalardan tashkil topgan, u asosan, axborot vazifasini bajaradi. Naql boshqa adabiy janr va shakllar ichida ham kelishi mumkin.

Naql ekspozitsiyasi qisqa va sodda bo'lib, voqealarning o'rni, shart-sharoiti, qahramon tabiati vazifasi, raqib personaj haqida ma'lumot beradi. Uning boshlanmasi "*naql qilibdurlarkim*", "*hikoya qilishlaricha*", "*aytishlaricha*" kabi an'anaviy kirish bilan boshlanadi. Voqealar ko'tarinki ruhda davom etadi. Tugun kutilmaganda yuz beradi. U voqealar harakatini boshlovchi vosita, syujetning tarkibiy

qismi, nihoyat o'g'it tashuvchi hodisa sababini aniqlab beradi. Demak, naqlar amaliy ahamiyati bilan ajralib turadi. Ular aql bilan ish yuritish, doimo sezgir, favqulodda hodisalarga tayyor turish, ziyrak hushyorlikni boy bermay, sergak, faol bo'lish, teran fikrlashga da'vat etadi. Sof naqlar majozga asoslanishi, ixcham, soddaligi, voqealarning ishonchli talqini bilan ajralib turadi. Sof naqlarda pand-nasihahat va o'g'it shartli, ramziy obrazlar nutqida ayon bo'ladi. Bunga "Ikki qarg'a" naqli o'rinli misol bo'ladi.

"To'rt ulus tarixi" asarida "Qobil va Hobil" voqealari tasvirlangan o'rinlarda "Ikki qarg'a haqida"gi naql keltirilgan. "Aytishlaricha, Qobil bir muddat Hobil murdasini ko'tarib yurgan va uni nima qilishini bilmagan. Bir kuni bir yurtga borgan, qarasa, bir qarg'a boshqa qarg'a bilan jang qilmoqda. Biri o'ldirildi, tirik qolgan qarg'a, o'lik qarg'ani tuproq ostiga berkitdi" [Ulug'bek 1993, 19]. Naqlidagi majoziy obrazning qilgan ishi keyinchalik odam o'lganda yerga ko'mish rasimga asos bo'ldi. Va bu amalni birinchi joriy qilgan Qobil bo'ldi.

Inson hayoti davomida doimo ruhiy kamolotga erishishga harakat qiladi. Odamzod tafakkuri, aql-zakovati, layoqati bilan dunyoni lol qoldiradi, mo'jizalar yaratadi. Biroq tuban, jirkanch ishlarga ham qo'l uradi. Bu hol turli zamonlarda goh zohiran, goh botiniy holda davom etaveradi. Allomalar, faylasuf donishmandlar bu savolga javob izlaganlar, o'z davri ma'naviy olami miqyosida o'lmas, buyuk durdonalarni meros qoldirganlar. Tarixiy nasrda o'gitlar tarixiy shaxs tilidan aytilib, asarning ma'rifiy ahamiyatini ortishiga xizmat qilgan. Bu hayotiy o'gitlar insonning ma'naviy shakllanishiga, hayoti davomida ezgu amallarni bajarishga safarbar etadi.

Masal – arabcha so'z bo'lib, o'rnak, maqol, hikoyat ma'nolarini bildiradi. Mumtoz adabiy istilohda masal termini maqol va frazeologizm ma'nolarida ishlatilgan [O'zbek klassik janrlari 1979, 146]. Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit-turk" asarida "savlashdi" janri to'g'risida ma'lumot berilgan. A.Abdurahmonov bu adabiy janrni masal janriga tenglashtiradi. *Savlashdi* turkiyda masal aytuvchi ma'nosida ham izohlangan [Abdurahmonov 2006, 331]. Tarixiy nasr namunalari bu janr adabiy jarayon talabi asosida o'zgarishga uchragan. Janr imkoniyatlari kengaygan, umumlashma xususiyatlarni ifodalagan. "Shajarayi turk" da keltirilgan *masallar* maqol va frazeologik birlikni o'zida ifoda etgan. Abulg'ozini asarida masallardan keltirib, fikrini tasdiqlash va asoslash uchun qo'llaydi. Masalan, asarning muqaddima qismida "Turkning masali turur: "O'ksuk o'z kindigini o'zi kesar" – tegan" [Abulg'oziy 1990, 11]. Nazarimizda, Abulg'ozini masal deganda, mumtoz adabiy istilohga ko'ra xalq maqol-

larini nazarda tutgan. Bu o'sha davrda maqolning masal nomi bilan qo'llanganini ko'rsatadi. Adabiy janrlar takomilida ham aynan shu holatni kuzatish mumkin. Chunki ko'pgina xalqlar og'zaki ijodida maqol va hikmatli so'zlar, hatto ertaklar ham masal deb atalganini aytib o'tish o'rinlidir. Abulg'ozī asarining birinchi bobida o'zbek masalini keltiradi: "*It semirsa, egasin qopar*", degan. Muallif Alanchaxon zamonidagi to'qchilikka shukr qilmagan xalq ichida budparastlikni tasvirlash ma'nosida bu masaldan foydalangan. "*Bu kungi ishni tanglag'a solg'an kishining ishi hech bitmas*". Mazkur maqol Chingizxon tomonidan aytilgan bo'lib, jang qilmaslik uchun otlarining oriqligini bahona qilgan beklariga nasihat qilish mazmunini ifodalaydi. Chingizxonning o'z o'g'illari va yaqinlariga qilgan nasihatlarida ham naql janriga xos belgilar mavjud. Faqat bu majoziy uslubda emas, real voqealarga asoslangan holda xalq og'zaki ijodi an'analarini qo'llash orqali amalga oshiriladi. "Shajarayi turk"da hukamolar, ulamolar va oqsoqollarning ibratli so'zlaridan ham keltirilib, asarning ta'limiy-estetik qimmatini oshirishga erishgan. Masalan, hukamolar tilidan: "*hech nimarsaning martabasi to'qquzdan yuqori bo'lmas, nihoyati to'qquz turur*", deb aytadi. Bu hikmatli so'z mo'g'ullarning to'qqiz xonidan olinganini asarning boshqa o'rinlarida aytib o'tadi.

Chingizxonning nayman eli ustidan g'alaba qozongani voqealari tasvirida bir necha hikmatli so'z va maqollarni keltiradi. "Burunqi yaxshilar aytib turur: "*O'n darvesh bir palosning yuzina sig'ar. Ikki podshoh yer yuziga sig'mas*", – teb" [Abulg'oziy 1990, 54]. Yoki naymanning beklari tilidan aytilgan o'gitni olaylik. "*Turadin va ev, eldin ayrilib, yot yurtga borib ko'r qidirib yuruguncha o'lgan yaxshi*". Dushman qo'lida xizmat qilgandan ko'ra jasorat bilan o'limni sharaf deb qabul qilishi ham o'quvchini to'lqinlantirib yuboradi. Yana shunday naqlardan biri Chingizxon tomonidan Sulton Jaloliddinga qarata aytilgan edi. "*Otadin o'g'ul tug'sa, shundoq tug'sun*". Chingizxon Sultonning ishlariga taxsinlar aytib, mardligi va jasoratiga qoyil qolganini tasvirlash uchun berilgan, mazkur o'git mazmuni shunday. Har bir ota borki, o'zidan shunday mard farzand tug'ilishini istaydi. Asarda "Chingizxonning ba'zi masalalari va biliklari va rasm va qoidalari zikri" [Abulg'oziy 1990, 80–81]da podshohlarning hukm chiqarishi, har bir kishining qobiliyatiga qarab ish va lavozim berish kerakligi to'g'risidagi o'gitlari asarning ta'limiy-estetik funksiyasini belgilaydi. Asarlarda keltirilgan *bilig, o'git va maqollar* o'sha davr kishilarining aqliy zakovatini, dunyoqarashini o'zida ifoda etadi. Masal, maqol, hikmat (aforizmlar) va ibora (frazеologik birlik)lar ha-yotiy tajribalar asosida yaratilgan dono fikrdan iborat bo'lib, voqe-

likni kuzatish orqali tajriba to'plash va uni obrazli ifodalash hamda u haqda xulosa chiqarish natijasida yaratilgan adabiy shakllardir.

“Berdibekxon bin Jonibekning xon bo'lg'aning zikri”da ixcham syujetga ega bo'lgan bir masal keltirilgan. “Jonibekxon o'lgandan so'ng Tabrizdin Berdibekxon Saroyjiq keldi. U kun aza tutdilar. Azadin so'ng tamom shahzodalar va umarolar Berdibekxonni xon qildilar. Bu Berdibekxon ajab zolim ta'b, fosiq, qora va badniyat kishi erdi. Aqa va inisin-da, qarindosh urug'in-da hech kishi qo'ymay o'lturdi kim, yurt o'zumga boqiy qolg'ay teb. Bilmadi kim, dunyo foniy turur. Axir podshohlig'i ikki yilg'a yetmay tarixi yetti yuz oltmish ikkida vafot topdi. Sayinxon avlodi Berdibekda munqati' bo'ldi. Holo o'zbek ichinda *masal* turur: “*Nor bo'yni Berdibekda kesildi*”. Andin so'ng Jo'chixonning o'zga o'g'illarining avlodi podshohlik qildilar” [Abulg'oziy 1990, 109].

Yodgorxonning vafot topgani zikrida Abulxayrxonning o'g'il-lari va qarindoshlari o'rtasidagi taxt talashuvlar orqali ko'p kishi nobud bo'lgani aytilgan mazkur voqeadan, jarayonni tasvirlash maqsadida muallif qari (oqsoqol) kishilarning so'zlaridan keltirib o'tadi. “*Otang evin yov chopsa, birga chop*” [Abulg'oziy 1990, 118], so'zlarini keltirib, Berkaxonning ota yurtiga urush qilganini aytib, to'zg'igan elni yig'ganini ta'kidlaydi.

“Elbarsxonning Urganchni olgani zikri”da burungi o'tgan o'zbeklarning ahli tajribalaridan aytib tururlar: “*To'raning davlatli bo'lurining nishoni ul turur kim navkarga mehribon bo'lur va badavlatining nishonasi qarindoshg'a mehribon bo'lur*” [Abulg'oziy 1990, 123]. Elbarsxonning bu so'zlarga amal qilmagani yonidagi beklari-ni ning mardakligidandir. U beklarning so'ziga kirib o'z qarindoshla-ridan bir nechasini o'ldirdi. Va buning oqibati ham yaxshilikka olib kelmadi.

“Shajarayi turk”da *masal* janri talablariga mos keladigan kichik syujetga ega bir voqea tasvirlangan. Bu aynan masal janrining hikoyat mazmunida qo'llanganini isbotlaydi. Voqea Dinmuhammad bilan bog'liq bo'lib, o'zbek xalqi orasida masalga aylanganligi aytila-di. “Jovdin ayrilg'andin so'ng tirik tushgan beklarni Dinmuhammad sulton oldiga olib keldilar. Bu falon bek, bu falon bek, teb Sul-tonning oldindan bir-bir o'tkaza erdilar. Sulton ot ustinda erdi, bir bekni olib keldilar. “Bu kim turur?” – teb so'radi. Olib kelgan kishi “Hofiz qo'ng'irat”, – tedi. Anda sulton aytdi. “Sen, Hofiz, hamisha Ubaydxon oldinda Urganch musulmon ermas, kofirdur!” – der ermish sen. Ne sababdin bizni kofir dey turursen?” Anda Hofiz yukundi. Taqi aytdi: “*Ushbu zamon musulmonliq birlan kofirlik ma'lum bo'lur.*” Sulton

hech nimarsa temadi. Hofiz qo'ng'iratning bu so'zi shul kundan beri o'zbek orasida masal bo'lub qoldi" [Abulg'oziy 1990, 136].

Muallif Qolxon zamonida Urganchda benihoyat arzonchilik bo'lganini aytib, "*Qolxon xon bo'ldi, bir pulg'a bir non bo'ldi*", deb xalq ichidagi gaplarni keltiradi. Poyanda Muhammad sulton haqidagi voqealarda ajoyib hikoyatni berib o'tadi. "Poyanda Muhammad sulton kam aql erdi. Bir kun otasi ko'runushda o'lturg'anda kelib yukundi-da aytdi: "Mening yoshim Abul Muhammaddin ulug'. Ani xon deytururlar va meni sulton. Sizning hukmingiz birlan aytadurlar yo o'zlari aytamidurlar?"

Xon bu so'zga ne aytarin bilmay turub erdi. Xonning bir yaxshi begi bor erdi. Turumchi otli, turkmaning Layna (Labna) urug'indin, benihoyat aqlli kishi erdi. Aning aytg'an yaxshi so'zlari ko'p turur. Ul aytdi: "Muning to'rasini, podshohim, men berayin?"

Xon aytdi: "Andaq qil!" – tedi. Turumchi Poyanda Muhammad sultong'a boqib aytdi: "Sizni Xudoyi taolo berganda otangiz sulton erdi. Ukangiz dunyog'a kelganda otangiz xon erdi. Kishining otasi ne bo'lsa – o'g'li shul bo'lur. *Sultondan tuqqanni sulton derlar va xondin tuqqanni xon derlar*", – tedi. Bu so'z ahmaqg'a ma'qul bo'ldi, qo'pub ketdi. Ul ham otasidin so'ng vafot topdi" [Abulg'oziy 1990, 142]. Mazkur naqlda ham xalqning eng dono, aqlli va donishmand kishilari to'g'risida, ularning yaxshi so'zlari ibrat uchun kitobxon-ga yetkaziladi. Asarning badiiy qimmatini oshirishga xizmat qiladi. Naql tarixiy voqea tasviriga singib, tarixiy obrazni jonli xarakterini yaratishga yordam bergan.

"Po'lod sultonning sifati"da u haqdagi bir qancha naqlar hikoya qilinadi. Abulg'ozining aytishicha, kichik paytlarida bu podshoh haqida ko'p naqlar aytilgan. Uning qilgan ishlari xalq ichida unutilib ketmasligi uchun uch-to'rt naqlni keltirib o'tishni ma'qul topadi. Shu naqlardan birida Abdullaxon Urganch ustiga bostirib kelgani aytiladi. Avval kelganida Abdullaxon Yangi ariqdan qaytib ketgan edi. U Yangi ariqda turg'anda yosh yigitlardan besh yuz kishi jang qilishga choqlanganda, Po'lod sulton men ham borurman, deb, otlanibdi. Inisi Temur sulton: "Yosh o'g'lonlarga qo'shilib, qayga borursan? – deb, man qilibdi. Barcha beklar ham man etibdi. Qabul qilmay ketibdi. Borib qorovullar bilan urushganda g'olib kelibdilar. Urush qizigandan keyin ajralib bilmabdi. Yovning ko'maki ko'p kelibdi. Qaytib qochibdilar. Po'lod sulton barchadan oldin qochib kelib, otdin tushub, Xevaqning darvozasida bo'sag'asiga minib, qulochini yoyib, "kelur bo'lsang, kel! Jov shahrga nechuk kirursan emdi?" – deb faryod qilgan ekan [Abulg'oziy 1990, 147–148]. Mazmun sarlavhada keltirilib,

syujet bilan bayon qilinsagina chinakam naql yuzaga keladi. Po'lod sulton to'g'risidagi naqlar yumoristik xarakter kasb etadi. Muallifning naqlarni keltirishdan maqsadi asarga ko'tarinki kayfiyat olib kirish bo'lgan. Shu orqali tarixiy shaxs to'g'risidagi voqealarni ham bayon qilishga erishgan.

Tarixiy shaxslar tilidan aytilgan naql va masallar tarixiy shaxsning donoligi, tadbirkorligi, jasorati va aqliy qobiliyatini ifoda etib, paremik xususiyatini yuzaga chiqaradi. Voqeaning jonli badiiy poetik tasvirini yaratishi bilan birga tarixiy jarayondan to'g'ri xulosa chiqarishga chaqiradi. Xalqona tilda ifodalangan masal (maqol)lar xalqimizning ijodiy-badiiy tafakkuri yuksakligini bildiradi.

A.Abdurahmonov "Turkiy xalqlar og'zaki ijodi" kitobida qadimgi turkiy xalqlar adabiyotining janr xususiyatlariga to'xtalib, otalar tomonidan keltirilgan hikmatli so'zlarni "sav" janri sifatida talqin qiladi. Savni adabiy janr sifatidagi o'rnini "Devonu lug'otit-turk", "Qutadg'u bilig" asarlarida keltirilgan misollar bilan dalillaydi.

*Bordi qadim donolar,
Tog'day yuksak bilimda.
Eslab o'gitlarini
Quvonch ortar dilimda.*

Qadimda donolar va otalar so'zlari, o'gitlarini "sav" janri sifatida atalganligini ta'kidlaydi. "Sav" voqeiy tasvirga xos bir necha janrning umumlashma nomi, ya'ni hozirgi adabiyotshunoslikdagi epik tur atamasiga yaqin turadi. Devonda "Otalar so'zi" iborasi "sav" atamasi bilan ifodalangan. "Savda shundag' kelir" – otalar so'zi shundoq keladi [Abdurahmonov 2006, 168]. "Otalar so'zi" bilik ma'nosiga yaqin turadi, ammo bu ikki atamaning farq qiluvchi xususiyatlari mavjud. Biligda dono fikrlar va hikmatli so'zlarning qisqalik, lo'ndalik, ayni paytda, ko'chma ma'nolik xususiyatlari mujassamlashadi. Biligning ijodkori zamondosh bilga bo'lishi ham mumkin. "Otalar so'zi"ning janr xususiyati o'tmishdan meros bo'lib qolgan pand-nasihat, axloq, odob ifodalangan asarlarni qamrab oladi" [Abdurahmonov 2006]. A.Hayitmetov Navoiyning lirik asarlari misolida o'git va hikmatli so'zlarni o'rgangan edi. O'gitlar Navoiyning ma'rifatomuz va mav'izatangiz baytlari orqali ifoda etilganini ko'rsatadi [Hayitmetov, 1997, 101].

"Shajarayi turk" asarida hikmatli so'zlar va o'gitlardan ko'plab namunalar uchraydi. Asarda buyuk podshohlar va sarkardalar haqidagi naqlar va ularning o'gitlari – ibratli so'zlaridan parchalar berilgan. Nayman podshohi Tayangxonga O'ngxonning boshini olib kelishadi. Bunday ulug' podshohni va qari kishini nima uchun

o'ldirdinglar. Tirik olib kelishi kerakligini aytib, beklarini aybladi. Tayangxon O'ngxonning boshiga kumush qoplatib, eshikka qarataib, taxtining ustiga qo'ydi. Bir kuni O'ngxonning quruq kallasi tilini og'zidan chiqarib, tebrandi. O'sha kuni uch marta shunday qildi. Buni naymanning qarilari irim bildi. Shu sababli ular Chingizxondan yengilib, qatl etildi [Abulg'oziy 1990, 53].

O'git adabiy janr sifatida "Devonu lug'otit-turk" asarida "o'tluk" tarzida keltirilgan. "Qisasi Rabg'uziy"da "foйда" termini ostida o'gitlar berib o'tilgan. "Shajarayi turk"da Abulg'oziy tarixi tasvirlangan sahifalarda uning tilidan bir o'git bayon etiladi. Abulg'oziy jang paytida yovning qo'lidan qochishga harakat qilib, o'zini suvga tashlaydi. Oti va kiyimlari bilan suvda suzish qiyin bo'lganida bir qari kishining unga aytgan o'gitini eslab, u aytgan so'zlarga amal qilib, dushman qo'lidan qutulib ketganligini hikoya qilib beradi. "Bir qari kishi bor erdi. Ul aytur erdi, har qachon jovdin qochganda sarupoy birlan ot yoldasangiz, bir oyoqingizni quyushqondin o'tkarib, otning quyruqina qo'yung! Bir oyoqingizni uzangida qo'yung! O'zingiz tik turing! Bir qo'lingiz birlan egarning kin qoshina bosing! Bir qo'lingiz birlan otning jilovini ko'tarib tortib tuting! Mundoq qilmasangiz ot sovutli, sarupoli kishini olib chiqa bilmas, teb" [Abulg'oziy 1990, 169]. Oqsoqollar so'zi tarixiy qahramonlarni qiyin vaziyatlardan olib chiqishga yordam beradi. Yuz bergan favqulodda holatlarda o'gitning natijasi o'laroq tarixiy shaxsga to'g'ri yo'l ko'rsatiladi. Bu kitobxon uchun ibrat va o'rnak vazifasini bajaradi.

Abulg'oziy o'z tilidan kichikligida oqsoqollardan eshitgan o'gitini Dinmuhammadning noto'g'ri ishlari bayonida berib o'tadi. Va bundan o'quvchini to'g'ri xulosa chiqarishga chaqiradi: "Biz kichik erkanda oqsoqolliklar aytur erdi: "Yomon ishni bu ozdur, mundin ne bo'lur", – teb qilg'uchi bo'lmang. Bizning yurtimiz bir saru echku sabab bo'lub buzulg'an turur" [Abulg'oziy 1990, 129]. Tarixiy real voqea zamiridan chiqarilgan xulosa – o'git janri orqali ifoda etiladi. Mana shu jihat o'gitning paremik xususiyatga egaligini ko'rsatadi.

Naql, masal (maqol), o'git va hikmat janrlari tarixiy asarlarda uch asosiy paremik xususiyati bilan ahamiyatlidir. Bular:

a) ko'pchilikning hayotiy tajribasidan kelib chiqib to'plangan dono fikrdan iboratligi;

b) umuminsoniy ahamiyatga ega bo'lgan favqulodda dono fikrlarning obrazli ifoda etilishi;

v) bu tipdagi asarlarning ixcham, nisbatan barqaror kristal shakliga ega bo'lishi.

Shu jihatlar biz tahlilga tortgan asarlarda to'la namoyon

bo'lgan. Tarixiy shaxslar tilidan aytilgan ibratli so'zlar tarixiy voqealarning hissa-xulosasi sifatida xalqimizning donishmandligi, zakovatini o'zida aks ettirgan.

O'zbek xalq naqlari ibratli axloq normalarini targ'ib qilish, belgilashda, yomon illatni inkor etishda timsoliy obrazlarga asoslanishi, sifatlash, o'xshatish, istiora kabi badiiy tasvir vositalariga tayanishi bilan ajralib turadi. Ta'kidlaganimizdek, adabiy-tarixiy asarlarda tarixiy voqealarni bayon qilishda an'anaviy ravishda epik va lirik turning kichik janrlaridan samarali foydalanib kelingan. Shunday kichik janrlardan biri ***hikmat*** janridir. Hikmat janrining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligi bilan belgilanadi.

Alisher Navoiy "Tarixi anbiyo va hukamo" asarida 13 nafar hakimlar haqida ma'lumot beradi. Ma'lumot berish jarayonida ularning hikmatlaridan eng mashhur, xalq tilida e'tirof etilganlaridan namunalar keltiradi. Asarning "Hakimlar zikri" deb nomlangan ikkinchi qismida ma'lumotlarni Luqmoni hakimdan boshlaydi. Navoiy Luqmoni hakimni aksar el nabiy hisoblashini inobatga olib, anbiyolar qismida ham qayd etganini e'tirof etadi. Luqmoni hakimning barcha yukni tortdim, lekin burchdan og'irroq yuk ko'rmadim, barcha lazzatdan totdim, biroq ofiyatdan (sog'lik, tinchlik ma'nosida) chuchukroq sharbat totmaganligini ta'kidlab o'tadi. Luqmoni hakimdan so'radilar: "Ne nimadurkim, foydasi borcha xaloyiqqa teyar? Dedikim, yomonlarning yo'qligi". Navoiy Luqmoni hakimni uzoq umr ko'rganligini ikki misra she'r bilan ta'riflab o'tadi.

Yoshing Luqmondin ar xud bo'lmasa kam,

Chu borg'ungdur borur damdur hamul dam [Navoiy 2013, 598].

Fisoqurs hakim Luqmoni hakimning shogirdi. U Gushtosb zamonida yashagan. Musiqiy ilmning asoschisi. Musiqa ilmi bo'yicha undan oldin kim shug'ullangani ma'lum emasligini qayd etadi. Soz ham uning ixtirosi ekanligini ta'kidlaydi. Va yana ikki misra she'r keltiradi:

Andaki so'zi safar o'ldi anga,

Sozlari navhagar o'ldi anga [Navoiy 2013, 598].

Navoiy shu tarzda hakimlar to'g'risida qisqa ma'lumotlar berib, bu ma'lumotlarni kichik she'riy parchalar bilan quvvatlantiradi. Lirik chekinish she'riy parchalar tarixiy shaxs (hakim)lar haqidagi ma'lumotlarga badiiy tus berish bilan birga, o'quvchiga estetik ta'sir ko'rsatish vazifasini bajaradi. She'riy parchalar har bir hakim

haqidagi ma'lumotda mavjud. Asardagi barcha she'rlarning muallifi Navoiyning o'zidir. Keltirilgan hikmatlarning har biriga she'riy yo'l bilan ta'rif beradi. Bu ta'riflar hikmat mazmuni bilan hamohang bo'lib, asarning badiiy qimmatini boyitgan.

Hikmat janri Rabg'uziy qissalari tarkibida ham uchraydi. Navoiyning hikmat va kichik she'rlardan foydalanishi o'ziga xos. Uning hikmatlari hakimlar faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Ba'zi asarlarda mualliflar hikmatlardan badiiy tasvir vositasi sifatida foydalansa, Navoiy hakimlar haqidagi ma'lumotlarni asoslash va boyitishda bu janrdan foydalanadi.

N.Rahmonovning ta'kidlashicha, "Rabg'uziy hikmatga o'z asarida alohida urg'u beradi va hikmatni qissa janrining kaliti sifatida talqin qiladi – qissadagi ma'lum bir voqeaning sabab va natijasini ochish, uning mohiyatini kitobxonga yetkazish uchun hikmat keltiradi [Rahmonov 2017, 250]. Navoiyning hikmatlarni keltirishi tarixiy shaxslarning sifatlarini uyg'unlashtirish, hakimlarning alohidi haqida so'z yuritish bilan bog'liq. Bu jihat Rabg'uziyda ham kuzatiladi. Masalan, Luqmoni hakim hikmatlarini Muhammad (s.a.v.) hayotiga bog'laydi.

Navoiy keltirgan hikmatlar shakl jihatdan qisqa, mazmunan boy. Hikmatlarning nasriy bayoni va she'riy talqini Navoiyning o'ziga xos yondashuvi hisoblanadi. Navoiydan oldin ham hikmatlar she'riy usulda Ahmad Yassaviy, Sulaymon Baqirg'oniy tomonidan ijodiy ishlangan. Ular ijodidagi she'riy hikmatlarda Olloh, (Tangri) payg'ambarlar, soqiy kabi obrazlar ko'zga tashlanib turadi. "Navoiy hikmatlarni she'riy janr sifatida talqin etmaganining sabablari bor: hikmat, lug'atlarda yozilishicha, tajriba bilan erishiladigan bilim; hamma narsaning eng mukammali, bilimdonlik, donishmandlik, maxfiy sir, aql-u haqiqatga uyg'un keladigan nozik ma'noli qisqa so'z, masal, ashyoning zohiriy va botiniy kayfiyatidan bahs etuvchi ilm; axloq va haqiqatga doir, Haqqa muvofiq, foydali so'zdir. Xuddi shuning uchun ham Yassaviy hikmatlari din asoslaridan, shariat ahkomi va boshqa qator masalalar yoritilgan qomusiy asar [Rahmonov 2016, 95–96].

"Tarixi anbiyo va hukamo"da Fisoqursning shogirdi "Fusuli Buqrot" asarining muallifi Buqrot hikmatlari mo'tabar ekanligini ta'kidlab, namunalar keltiradi. Jumladan, "...umr qisqadur, ish uzun. Oqil uldurkim bu qisqa umrni bir nimag'a sarf qilg'aykim, zaruratrodur, ya'ni oxirat maslahati va Tengri taolo rizosi" – deya shu mazmunni she'riy usulda mahorat bilan tasvirlaydi:

Kishi qildi amal Tengrining rizosi bila,

Haq yetti oxiratin komu muddaosi bila [Navoiy 2013, 598].

“...Navoiydek fikr dunyosi keng va mushohada quvvati zardast shoirning asarda payg'ambarlar va hukamo-donishmandlar to'g'risidagi ma'lumotlarni birga berishi bejiz emas, albatta. Ilm ahlini qadrlab, parvarishlab kelgan Navoiy asarda “anbiyolar” qatorida “hakimlar” bayonini bergan, bu esa adibning ilm ahlini anbiyolar kabi ulug'langanligining isbotidir. No'shiravonning vaziri Buzurj-mehr so'zlaridan keltirib, yigitlikda ilm kasb qilmoqlik, qarilikda esa uni sarf etmoqlik yaxshidir, – deydi:

*Yigitlig'da yig' ilmning maxzani,
Qarilig' chog'i xarj qilg'il ani* [Navoiy 2013, 600].

“Tarixi anbiyo va hukamo” asarida keltirilgan kichik janrlar-hikmat, she'r (masnaviy)lar asardagi tarixiy shaxslar (hakimlar)ning sifatini aniqlash, ularning faoliyatini o'rganish, qolaversa, o'quvchini ma'naviy jihatdan tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Nasriy asarlardagi kichik janrlarni o'rganish – o'sha davr adabiyotida kichik janrlarga xos xususiyatlarni aniqlash, ularning shakllanish genezisi, taraqqiy etishini ilmiy asoslash imkonini beradi. Shuni ta'kidlash mumkinki, “Tarixi anbiyo va hukamo”da berilgan kichik hikmatlar bir paytning o'zida ham nasriy, ham nazmiy bayon etilishi, Navoiyning bu janrdan ikki usulda foydalanganligini ko'rsatadi.

Xulosa

Kichik nasriy janrning qadimiy ildizlari turkiy qavmlar, xususan, o'zbeklarning burungi urug'-ajdodlari, dunyoqarashi, marosim, urf-odat, e'tiqodlariga munosabatidan boshlangan. Har bir nasriy asarga asos solgan dastlabki real voqelik, sub'ektiv hodisalar, islomgacha yuz bergan mifologiya, marosim, ijtimoiy-iqtisodiy, oilaviy-maishiy munosabat kabi tarixiy haqiqatning poetik transformatsiyasi alohida ahamiyat kasb etgan. Aytish mumkinki, poetik munosabatga obyekt bo'lgan ibtidoiy ideal hodisalar turli xil syujet yaratuvchi motivlar shaklida tashkil topgan. Hikmatlarga oddiy badiiy asar sifatida emas, Qur'on, hadisi sharif va tasavvuf g'oyalarini targ'ib etuvchi muqaddas asar sifatida qaraganlar. Tadqiqotchilarning ko'rsatishicha, hikmatlarning ilohiy xususiyatga ega ekanligi haqida “Devoni hikmat”da ham ko'p bor ta'kidlanadi, hikmatlar “Xudoyimning so'zi” deyiladi [Rafiddinov, Mannopov 2018, 67]. Hikmatlar turkiy tilda so'zlashadigan qavmlar uchun asosiy targ'ibot vositasi bo'lgan. Demak, bu janrning o'ziga xos belgilaridan biri ilohiylik xususiyatidir. Hikmat janrining bu kabi jihatlarini ilmiy

o'rganish adabiyotshunoslikning muhim vazifalaridandir.

Yozma nasriy asarlarning sinkretik xarakterga ega bo'lgan namunalari tadqiq etish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu narsa janrlararo munosabat masalasini tekshirish obyektini qilib olish zarurligini ko'rsatadi. Bu ish, avvalo, u yoki bu janrning tafovutlanishi, o'ziga xos xususiyati va aniq chegarasini oydinlashtiradi. Qolaversa, har bir janrning tashkil topib shakllanishida, ikkinchi bir janrning ta'sirini tadqiq etish o'zaro munosabat doirasini aniqlaydi, janrlar taqdirini belgilaydi. Hikmat alohida janr sifatida qadimiy bo'lib, juda keng tarqalgan. Tarixiy nasrda uning ta'limiy, paremik-estetik nuqtalari ahamiyatlidir. Shuning uchun tarixiy nasrdagi hikmatlarni to'plash, tarixi va taqdirini o'rganish janriy belgilari, badiiylik darajasi, o'ziga xos tasvir vositalarini aniqlash zarurligini taqozo etadi. Xullas, mazkur turga oid janrlarning har birini alohida tadqiq etish nasriy asarning noma'lum tomonlarini belgilash, ular haqida to'liq tasavvur hosil qilish imkonini beradi.

Adabiyotlar

- Абдурахмонов, А. 2006. *Туркий халқлар оғзаки ижоди*. Энг қадимдан исломгача бўлган давр. Самарқанд.
- Абулғозий Баҳодирхон. 1990. *Шажарайи турк*. Тошкент: Чўлпон.
- Алишер Навоий. 2013. *Тарихи анбиё ва ҳукамо*. ТА. 10 жилдлик. 8 жилд. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи.
- Азербайджанско-русский словарь*. 1965. Москва.
- Арабско-русский словарь*. 1957. Москва.
- Атоуллоҳ Ҳусайний. 1981. *Бадойиғ ус-санойиғ*. Тошкент.
- Бахтин М. *Паремия*. www.wikipedia.org/wiki.
- Ғафаров, М.Н. 1974. *Персидско-русский словарь*. Ташкент. Том 2.
- Ҳайитметов, А. 1997. *Адабий меросимиз уфқлари*. Тошкент: Ўқитувчи.
- Имомов, К. 2008. *Ўзбек халқ насри поэтикаси*. Тошкент: Фан.
- Киргизско-русский словарь*. 1965. Москва.
- Мирзо Улуғбек. 1993. *Тўрт улус тарихи*. Тошкент: Чўлпон.
- Нодирхон Ҳасан. 2012. *Яссавийликка доир манбалар ва "Девони ҳикмат"*. Тошкент: Академнашр.
- Носиров, О., Жамолов, С., Зиёвиддинов, М. 1979. *Ўзбек классик шеърияти жанрлари*. Ўқув қўлланма. Тошкент: Ўқитувчи.
- Пардаева, И. 2018. *Алишер Навоий тарихий асарларининг бадиияти*. Ф.ф.ф.д. (PhD) дисс. автореф. Самарқанд.
- Персидско-русский словарь*. 1970. Москва.
- Рафиддинов, С., Маннопов, И. 2018. "Ўзбек мумтоз адабиётида ҳикматнавислик анъанаси". *ФарДУ ахборотномаси* 2: 67. Фарғона.
- Раҳмонов, Н. 2016. *Ўзбек адабиётини даврлаштириш масалалари*. Тошкент: Mumtoz so'z.

- Rahmonov, N. 2017. *O'zbek adabiyoti tarixi*. O'quv qo'llanma. Toshkent: Sano-standart.
- Раҳмонова, З. 2019. "Адабий тур муаммоси". *Ўзбекистон адабиёти ва санъати*, 21.
- Саримсоқов, Б. 1993. "Паремик кечинма табиати". *Ўзбек тили ва адабиёти* 5-6: 23-27.
- Саримсоқов, Б. 2002. "Тўртинчи адабий тур". *Ўзбекистон адабиёти ва санъати*, 28 июнь, 4.
- Таджикское-русский словарь*. 1954. Москва.
- Темирова, М. 2016. *Ўзбек ва қирғиз фолклорида мақоллар муштараклиги*. Тошкент.
- Тилавов, Б.Т. 1967. *Поэтика таджикских народных пословиц и поговорок*. Москва.

Ideological and artistic properties of paremiological genres

(on the example of historical and prose works)

Marguba Abdullaeva¹

Abstract

The article analyzes the paremiological genres found in historical and prose works: proverbs, sayings, proverbs, parables, and various forms of parables. Questions such as the transition of genres of folklore in written literature, changes and the development of genres are studied. The article describes the ideological and artistic features of proverbs found in Mirzo Ulugbek's work "History of the Four Nations" ("Ulusi arba'i Chingizy") and "Shajarai Turk" by Abulgazi Bakhadir Khan. On a scientific basis, the author's skillful use of folk tales and wise sayings are given. It is proved that folk teachings are connected with the activities of historical figures, and proverbs are told in the language of historical heroes. The ideological and artistic features and the educational value of paroemias of a preaching nature are revealed. In the genres characteristic of the paremiological type, such features as the predominance of mental cognition based on many years of life experience of the people revealed. The article comments on research on the topic and conducts a comparative analysis.

Key words: *paremology, proverbs, sayings, wisdom, advice, parables,*

¹Marguba D. Abdullaeva – Doctor of Philology (DSc), Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-mail: margubaabdullayeva507@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2088-6040

For citation: Abdullaeva, D. M. 2022. "Ideological and artistic properties of paremiological genres (on the example of historical and prose works)". *Uzbekistan: Language and Culture* 2: 72-88.

wise sayings, "History of four nations", "Shajarayi Turk", analysis, idea.

References

- Abdurahmonov, A. 2006. *Turkiy xalqlar og'zaki ijodi*. Eng qadimdan islomgacha bo'lgan davr. Samarqand.
- Abulg'oziy Bahodirxon. 1990. *Shajarayi turk*. Toshkent: Cho'lpon.
- Alisher Navoiy. 2013. *Tarixi anbiyo va hukamo*. TA. 10 jildlik. 8 jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
- Azerbaydjansko-russkiy slovar*. 1965. Moskva.
- Arabsko-russkiy slovar*. 1957. Moskva.
- Atoullloh Husayniy. 1981. *Badoyi' us-sanoyi'*. Toshkent.
- Baxtin M. *Paremiya*. www.wikipedia.org/wiki.
- Gafarov, M.N. 1974. *Persidsko-russkiy slovar*. Tashkent. Tom 2.
- Hayitmetov, A. 1997. *Adabiy merosimiz ufqlari*. Toshkent: O'qituvchi.
- Imomov, K. 2008. *O'zbek xalq nasri poetikasi*. Toshkent: Fan.
- Kirgizsko-russkiy slovar*. 1965. Moskva.
- Mirzo Ulug'bek. 1993. *To'rt ulus tarixi*. Toshkent: Cho'lpon.
- Nodirxon Hasan. 2012. *Yassaviylikka doir manbalar va "Devoni hikmat"*. Toshkent: Akademnashr.
- Nosirov, O., Jamolov, S., Ziyoviddinov, M. 1979. *O'zbek klassik she'riyati janrlari*. O'quv qo'llanma. Toshkent: O'qituvchi.
- Pardaeva, I. 2018. *Alisher Navoiy tarixiy asarlarining badiiyati*. F.f.f.d. (PhD) diss. avtoref. Samarqand.
- Persidsko-russkiy slovar*. 1970. Moskva.
- Rafiddinov, S., Mannopov, I. 2018. "O'zbek mumtoz adabiyotida hikmatnavislik an'anasi". *FarDU axborotnomasi* 2: 67. Farg'ona.
- Rahmonov, N. 2016. *O'zbek adabiyotini davrlashtirish masalalari*. Toshkent: Mumtoz so'z.
- Rahmonov, N. 2017. *O'zbek adabiyoti tarixi*. O'quv qo'llanma. Toshkent: Sano-standart.
- Rahmonova, Z. 2019. "Adabiy tur muammosi". *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, 21.
- Sarimsoqov, B. 1993. "Paremik kechinma tabiati". *O'zbek tili va adabiyoti* 5-6: 23-27.
- Sarimsoqov, B. 2002. "To'rtinchi adabiy tur". *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, 28 iyun, 4.
- Tadjikskoe-russkiy slovar*. 1954. Moskva.
- Temirova, M. 2016. *O'zbek va qirg'iz folklorida maqollar mushtarakligi*. Toshkent.
- Tilavov, B.T. 1967. *Poetika tadjikskix narodnix poslovis i pogovorok*. Moskva.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda “tarjima muallifniki”

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.06.2022-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.